

Olivier Chaline

BÍLÁ HORA

KAROLINUM

Bílá hora

Olivier Chaline

Recenzovali:

doc. PhDr. Martin Nejedlý, Dr.

Z francouzského originálu La bataille de la Montagne Blanche (8 Novembre 1620). Un mystique chez les guerriers, vydaného nakladatelstvím Noesis v Paříži roku 2000, přeložil a poznámkami doplnil František X. Halas
Předmluva a ediční spolupráce Martin Nejedlý a Nicolas Richard

Vydala Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum
Redaktor publikace Josef Táborský
Grafická úprava Zdeněk Ziegler
Mapy Jaroslav Synek a Petr Klučina
Rejstřík Václav Hozman
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První dotisk prvního vydání

© Univerzita Karlova v Praze, 2013
Text © Olivier Chaline, 2013
Translation © František X. Halas, 2013
Preface © Martin Nejedlý, Nicolas Richard, 2013
Cover photography © Alessandro Vasari, 2013

ISBN 978-80-246-2396-2
ISBN 978-80-246-2806-6 (pdf)
ISBN 978-80-246-2905-6 (epub)
ISBN 978-80-246-2906-3 (mobi)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2014

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Předmluva	/11
Úvod	/52
Bitva a boj	/53
Bílá hora: mýtus připravený o dějiny	/56
Dominik od Ježíše a Marie	/63
PROŽITEK PRUDKOSTI BOJE	/69
I. Nemožná bitva	/71
Neustálé vyrovnávání sil	/71
Blokování vojenských akcí	/86
Válečný prostor	/86
Chabé síly	/93
1620: Nepravděpodobná bitva	/106
Převaha, jež uvízla na mělčině	/107
Zkoušky, nesváry a beznaděj	/114
II. Otec Dominik přiměje velitele svést bitvu	/118
Usilovný pochod	/118
Český Babel (aneb zmatení jazyka)	/126
Vpád otce Dominika	/142
III. Náráz	/162
Zranitelnost	/164
Na pěchotu dopadají koule	/165
Jezdeckto odmítá potyčky	/172
Mohutnost střelby, anebo nesnesitelný strach?	/178
Velký strach	/185
Útěk, dým a zmatek	/185
Pád Breunerova domu	/190
Přesycenost vjemy	/193
Zranění	/196

- Prudkost bitvy vrcholí /200
- Naděje se přiklání na opačnou stranu /201
- Paroxysmus /204
- Co bylo po řeži /211

NÁBOŽENSKÝ SMYSL BITVY /219

- IV. Otec Dominik ve válečné radě /221
- Podmínky oprávnění k užití válečného násilí /221
 - Podmínky spravedlivé války /222
 - Bitva podle kazuistů? /225
- Zásah, jenž byl jak rozhodující, tak neslýchaný /232
 - Velká postava katolické reformy /232
 - Polemiky historiků /236
 - Událost jasně doložená dokumenty /242
- Otec Dominik mění pravidla hry /249
 - Vpád náboženské motivace do války /250
 - Převrácený jezuitský model /255
 - Prorok /261
- V. Zraněný obraz /265
- Králův ikonoklasmus /268
- Obrana obrazů, obrana říše /280
- Urážka Panny Marie /293
- VI. Exsurge Domine et judica causam tuam /304
- Otec Dominik a křížová výprava /304
 - Militia christiana (Křesťanské vojsko) /306
 - Společnost na obranu víry /309
 - Apokalypsa, nebo křížová výprava? /313
- Anhaltova osamocenost /317
 - Očekávání všeobecné nápravy /317
 - Lev a kometa /324
 - Prorocký defétismus /330
- V přítomnosti Boží /335
 - Extáze boje /336
 - Extáze otce Dominika /339
 - Jednomyslnost a teofanie /348

JAK BITVA PROCHÁZÍ FILTREM VZPOMÍNEK /353

VII. Rázová vlna /355

Pád Prahy /355

Zpráva /373

Vyprávění účastníků /373

Od pověstí k jistotě /376

Proměněná bitva /381

Prozřetelnost a hrdina /387

Jeziuitská bitva: monarcha /389

Bůh zachránil svůj lid: kapucín a premonstrát /395

Pražský Purim /397

Bitva v obrazech /402

VIII. Výpovědi o bitvě /406

Nepopsatelná porážka /406

Dvojnáčnost tragédie /407

Příčina českého neštěstí /408

Hledání útěchy /410

Boží znamení /415

Jak se vynořuje zázrak /416

Předzvěsti /419

Teofanie /422

Svatí patroni české země /425

Sláva katedrály /426

Zázraky před bitvou /428

Obnovená kontinuita /432

Caramuel: zjištění pravých zázraků /434

Praktik rekatolizace /435

Obezřelý zápis historie /439

Vyprávění a kazuistika /440

Pokusy o kanonizaci Dominika od Ježíše a Marie /447

Zahájení a podpora beatifikačního procesu /447

Nedokončené řízení /450

IX. Santa Maria della Vittoria /457

Římský triumf obrazu /457

Pavlovská kaple (Capella paolina) /457

Triumf obrazu	/461
Votivní dary (<i>ex voto</i>) a donátoři	/466
Patrona Bavariae	/473
Votivní dary	/473
Mariánská poezie	/475
Obrazy mnichovských karmelitánů	/479
Obrození památky Bílé hory	/488
Diskontinuita vzpomínky	/488
Bílá hora: posvátné místo a duchovní geografie	/496
Bílá hora mezi Čechami a Bavorskem	/501
Triumf církve	/505
Závěr	/514
Národní katastrofa?	/514
1618, anebo 1620: kde hledat katastrofu?	/516
Bitva, to znamená apokalypsa	/520
Bibliografie	/524
Jmenný rejstřík	/554

Předmluva

Chlebové kuličky a dým z černého prachu, koráby, bitva a karmelitán: portrét Oliviera Chalina jako historika

Když dostal český spoluautor předmluvy nabídku uvést vydání knihy o bitvě na Bílé hoře, dlouho váhal. Na první pohled se asi zdá, že není nic snadnějšího než zapět trochu chvály na dlouholetého přítele. Oliviera Chalina znám už od dob – bohužel relativně vzdálených – když jsem v Paříži připravoval pod vedením Jacquese Le Goffa doktorskou práci. Byli jsme tehdy oba mladí – datum narození dělí pouhé dva měsíce – a krom generační příslušnosti nás sblížoval hlavně Olivierův výrazný zájem o českou kulturu. Promýšleli jsme badatelská témata, jež by sdružovala historiky našich zemí, dokonce už i předběžně plánovali výchovu společných žáků. Naše spolupráce se prohlubovala měsíc od měsíce, mimo jiné v souvislosti s přípravou mezinárodního časopisu mladých evropských historiků *Europa*. Olivier, který na rozdíl od ostatních iniciátorů už obhájil doktorskou práci a vyučoval, měl mezi generačními druhy přirozenou autoritu. Už proto mu připadalo úvodní slovo na mezinárodních diskusních seminářích, které jsme v první polovině 90. let minulého století v Paříži pořádali.

Při pohledu z Prahy, Brna nebo Pardubic se přitom Olivier Chaline jeví spíš jako diskrétní osobnost, která každodenní práci podněcuje a usnadňuje česko-francouzskou spolupráci v oblasti historického bádání. A to jak na Sorbonně, kde přednáší, tak mimo ni. Radost z příležitosti představit u nás historika, který je ve své vlasti uznávaným odborníkem na francouzské i české dějiny, mi ovšem kalí určité obavy.

Jsem tím nejpovolanějším, kdo by se měl ujmout předmluvy k monografii pojednávající o důležité události českých dějin 17. století? V žádném případě. České země oplývají odborníky na epochu raného novověku i na dějiny vojenství. Určitě by kvalifikovaněji než já posoudili, zda Chalinova monografie představuje přínos pro poznání bitvy na Bílé hoře a jejího místa v českých dějinách. Možná by pro ně ale bylo trochu obtížnější shromáždit postřehy, o které se chci se čtenáři podělit především. Jde o vřazení Oli-

viera Chalina do jednoho z výrazných proudů francouzského dějepiscectví a o vysledování prvků, kterými je jeho dílo charakteristické pro nejnovější trendy bádání v jeho vlasti.

Žádnou dějepisnou práci nelze pochopit bez vědomí jejího kontextu. Osobně kladu velký důraz i na lidský rozměr: nevím-li nic o autorovi, špatně se mi posuzuje jeho dílo. Copak je možné oddělit neprodyšně Palackého-historika od Palackého-politika a člověka? Nehodlám se uchýlovat k ahistorickým komparacím, ale právě Olivier Chaline představuje typ dějepisce, kterého by měl čtenář trochu blíže poznat, jinak mu hrozí základní dezinterpretace jeho díla. Teprve po seznámení s historickým školením, univerzitními tradicemi a metodologickými východisky lze posoudit originální aspekty jeho prací.

Zkusím tedy k úkolu přistoupit nikoli jako odborník na raný novověk – mým badatelským polem je vrcholný a pozdní středověk –, ale jako historik a učitel, který se už více než dvacet let snaží důkladně poznat proudy a směřování francouzské historiografie. Abych však jako mediévista vstoupil na pevnější půdu, přizval jsem ke spolupráci na předmluvě mladého francouzského historika Nicolase Richarda. Je společným žákem mým i Chalínovým, specializuje se na české dějiny a přitom dobře zná francouzskou historiografii raného novověku, ostatně ji už sám na Sorbonně přednášel. Protože se naše znalosti a úhly pohledu vzájemně doplňují, rozhodli jsme se společně podepsat následující text, který je výsledkem dlouhého přemýšlení.

K velkému rozvoji i přijímání metodologických inspirací¹ přispěl dnešní historické vědě v českých zemích rozmach znalostí angličtiny, bezpochyby potřebný. Naštěstí se udržuje i tradice, že většina historiků čte německy. Zato frankofonie, kterou byli čeští historikové známi v meziválečné a ještě poválečné Evropě, povážlivě ustoupila. Francouzi ovšem nepřestali psát zásadní, novátorské a někdy třeba i provokativní monografie jen proto, že je většina českých kolegů přestala v originále číst. Kniha, jež se nyní dostává českým čtenářům do rukou, je toho důlčím důkazem. Důkladná znalost francouzské historiografie v původním znění je přitom jedinou cestou, jak

1) Zde bychom chtěli vyzdvihnout roli, kterou v rozvoji spolupráce mezi českými a francouzskými historiky hraje Cefres, Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, založený roku 1991 významnou francouzskou badatelkou a odbornicí na české dějiny raného novověku Marie-Elizabeth Ducreux. Autoři předmluvy s touto institucí již léta úzce spolupracují, Nicolas Richard byl v letech 2010–2011 jejím vědeckým stážistou.

správně pochopit a docenit díla, jež se – samozřejmě vždy jako nepatrný střípek z celkové produkce – překládají do našeho jazyka.

V některých českých publikacích, i těch vydaných poměrně nedávno, přežívá, pokud jde o francouzskou historiografii, spousta zastaralých klíšé a překonaných představ. *Za nec plus ultra* moderní francouzské historiografie se často vydávají práce ze sedmdesátých let 20. století. Francouzští kolegové nad tím vždy překvapeně kroutí hlavou. Uznáváme však, že předmluva není vhodným místem k analýze této situace. Česko-francouzský historický seminář na Filozofické fakultě UK, kde se týden co týden setkávají čeští i zahraniční studenti s předními francouzskými historiky nebo diskutují nad problémy českých dějin, představuje jednu z cest ke zlepšení situace. Dalším řešením – a takové má podle nás v rámci této předmluvy místo – je podrobná evokace jedné z mnoha linií francouzské historiografie, k níž se právě Olivier Chaline hlásí, protože z ní vzešel.

Francouzští autoři se zajímali o české země od středověku. Přeskočme jinak zajímavou otázku, jak na Čechy a jejich minulost nahlížely kroniky středověké Francie.² Ale pro epochu raného novověku připomeňme alespoň pitoreskní postavu z dob kardinála Richelieua, kněze a čaroděje ve městě Loudunu, Urbaina Grandiera. Ten se v díle *Traicté du célibat* (Traktát o celibátu) uchýlil k příkladu Jeronýma Pražského, jehož život dosti dobře znal.³ Za vlády Ludvíka XIV. pak vznikla mimo jiné monumentální Bossuetova práce *Histoire des variations des Eglises protestantes* (Dějiny proměn protestantských církví, 1688)⁴ a sáhodlouhá Dantécourtova rozvaha *De l'usage de célébrer... en langue vulgaire* (O způsobu sloužit mši... v lidovém

2) Viz Martin Nejedlý, „V Praze jsou tři města, mnoho výstavných kostelů a lidé zbožní...“: Obraz českých zemí a jejich panovníků ve francouzsky psané literatuře 14. století, in: Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi, ed. Eva Doležalová – Robert Novotný – Pavel Soukup, Praha 2004, s. 35–57.

3) Moderní a vskutku kritická edice zmíněného *Traicté* neexistuje. Ta, kterou připravil Robert Luzarce, je poplatnější 19. než 17. století a opírá se o nepřilíže důvěryhodné kopie ze století osmnáctého. Edice pořízená Michelem de Certeau (*La possession de Loudun*, 1970, nové vyd. 2005) je pouhým komentářem vybraných pasáží (viz s. 123).

4) Jacques-Bénigne Bossuet, *Histoire des variations des Eglises protestantes*, Paris 1684; toto dílo bylo známé i ve střední Evropě, protože jej vydali ve Vídni a Trnavě roku 1734. Na počátku 19. století Martin Wolf pořídil překlad do češtiny na základě německého a latinského vydání: Jakuba Benygna Bossueta biskupa meldenského Příběhové a změnách církví protestantských I, Hradec Králové 1804, II, Praha 1805. Pokud jde o Čechy, viz zvláště v pařížské edici z roku 1921 svazek II, s. 165n.

jazyce), výrazně zaměřená proti jansenismu.⁵ Obě práce čerpaly příklady z českých dějin. Do jansenistického tábora se naopak hlásil abbé André,⁶ který zamýšlel publikovat monumentální práci o dějinách Čech, ale stačil za vlády Ludvíka XVI. vydat jen její první díl. I když se původní plány nepodařilo uskutečnit, jde o další doklad dlouhodobé pozornosti, kterou specifické českého vývoje věnovali francouzští autoři, ať pozapomenutí nebo dodnes slavní. Tento zájem navíc v epoše raného novověku nikdy nepolevil.⁷

Když se v 19. století rozvinula kritická historická věda v dnešním slova smyslu, orientace na zkoumání českých zemí neztratila na síle. Asi by nemělo smysl představovat všechny autory – neboť, upřímně řečeno, kdo je dnes ještě čte? – rádi bychom se ale zastavili u osobnosti, která je u nás nejznámější, u Ernesta Denise (1849–1921). Ten za svoji slávu vděčí jednak historickým dílům, jež měla krátce před první světovou válkou u čtenářů velký úspěch, jednak vlastní politické roli. Pomník na Malostranském náměstí mu zřídili plným právem; zmizel ovšem, jako tolik dalších, v důsledku politických zvrátů 20. století. Mimochodem, kéž by se dějinné kotmelce, a to i v oblasti česko-francouzských vztahů, do budoucna omezovaly na „pouhé“ hrátky s bustami a památníky. Socha se dá z veřejného prostranství odstranit, z historiografie Ernesta Denise vymazat nelze. Nicméně již v osobnosti samé je zakódována možnost jistého nedorozumění. Denisovo čechofilství sehrálo významnou a pozitivní roli za první světové války, kdy vedl účinnou kampaň, kterou se ze všech sil snažil přispět k úspěchu myšlenky nezávislého Československa. I přes svoji náklonnost, můžeme snad říci lásku, k českým zemím zůstal Ernest Denis Francouzem hluboce

5) Dantécourt (Raymond Chaponnel d'Antescourt), *De l'usage de célébrer... en langue non vulgaire et de l'esprit avec lequel il faut lire l'écriture sainte, pour en profiter*, Paris 1687, zde s. 73–74. V případě tohoto autora je třeba vyvarovat se mylného ztotožnění s Jeanem-Baptistem Dantécourtem (1643–1718), viz André Rayez v *Dictionnaire de spiritualité, ascétique et mystique*, II, Paris 1953, sl. 492–495.

6) O tomto autorovi toho příliš nevíme. Základní informace viz E. G. Lebos v *Dictionnaire de biographie française*, II, Paris 1936, sl. 889–891.

7) Badatelům se do budoucna otevírá cesta k pořádání kriticky komentovaných výborů z *exempel*, čerpajících své náměty z českých dějin v politicko-teologickém myšlení celého evropského písemnictví, ale Francie skýtá materiál obzvláště četný, neboť kostnický a basilejský koncil sehrály důležitou roli v galikánské argumentaci, a protože vše souvisí se vším, také v politických úvahách o moci obecně. Pro přesnost uveďme, že epochu raného novověku označuje ve Francii tradiční termín *histoire moderne* (v nutně „školsky“ zjednodušující chronologii období od 1453 nebo 1493 do 1789).

poznávaným porážkou v prusko-francouzské válce let 1870–1871 a angažovaným antiklerikálním republikánem. Mnohé jeho názory odrážejí vzrušenou atmosféru francouzské společnosti přelomu 19. a 20. století. Příčinu třicetileté války viděl hlavně v jezuitském komplotu. A ten se snažil odhalit a pohanět s o to větší vervou, že se právě v době, kdy o českých dějinách intenzivně přemýšlel, ve Francii rozhořel ostrý konflikt mezi církví a antiklerikály, v jehož rámci například ozbrojená moc vyháněla řeholní kongregace. Umíme si dnes představit, jak hluboké rozpolcení francouzské společnosti představovalo rozhodnutí, při kterém někteří důstojníci raději zlomili své meče, než aby splnili rozkaz, který se přičil jejich svědomí? A s jakým nadšením naopak přijímali mocenská opatření třeba republikánští učitelé, kteří věřili, že tím odstraňují hnízda nevědomosti a tmářství?⁸ Napětí v náboženských otázkách zklidnila až první světová válka, Denis však do sebe jakožto angažovaný badatel nasál mnoho z bouřlivé atmosféry konce 19. století. Nikdy neskrýval svoji antipruskou a republikánskou orientaci. Je v takovém případě opodstatněné, jak se už také stalo,⁹ pokládat jej za vzor objektivního pohledu na složité otázky českých dějin jen proto, že byl cizincem? Erudici i literární talent dal do služeb upřímného čechofilství, podporoval politiky demokratického smýšlení.¹⁰ Myšlením a metodami však zůstal francouzským historikem své doby a vyhraněného politického smýšlení. A v českých dějinách hledal souzvučky s historií své vlasti, což samozřejmě neubírá jeho dílu na hodnotě. Činí ho jedinečným.

Mimořádná osobnost Ernesta Denise náleží epoše, dnes už časem zaváté, kdy politici naslouchali historikům. Denisovy práce a jeho myšlenky díky příznivým politickým okolnostem umožnily ve Francii ukotvit tradici fundovaného bádání o Česích a Slovácích, které se tam s větším či menším

8) Viz například půvabný portrét otce-učitele ve známém románu Marcela Pagnola *La Gloire de mon père*, Monte Carlo 1957, český překlad Eva Musilová pod názvem *Tatínkova sláva*, in: Marcel Pagnol, *Jak voní tymián*, Praha 2004, zvláště s. 11–14.

9) Například Zdeněk V. David, *Finding the Middle Way. The Utraquist's Liberal Challenge to Rome and Luther*, Washington (D.C.) 2003, s. 354, jenž popírá Denisovo protiněmecké zaměření.

10) Doubravka Olšáková, *Český překlad Denisova díla v kontextu sporu o smysl českých dějin*, *Dějiny a současnost* 23 (5), 2001, s. 28–32, upozornila na skutečnost, že Jindřich Vančura (1855–1936) při překladu monografie *La fin de l'indépendance bohême* (Paris 1903, Praha 1904–1905) v rozsáhlé míře přepracoval francouzský originál tak, aby odpovídal Masarykovu názoru na dějiny, vůči kterému měl přítom sám Denis výhrady.

úspěchem rozvíjí dodnes. Le Centre des Etudes Slaves (Centrum slovanských studií), jež na Masarykovo přání zřídili přímo v domě Ernesta Denise u pařížské Lucemburské zahrady, zůstává důstojným hmotným symbolem pokračování v úsilí velkého francouzského historika. Vzhledem k podmínkám zrodu se toto středisko soustředilo k jazykově jasně vymezenému prostoru Evropy, a tudíž přece jen o trochu více k literárnímu a lingvistickému bádání než k historii.¹¹

Jak to vše souvisí s Chalinovou monografií? Ve stejné době, kdy se v Denisových stopách rozvíjelo v novém centru plodné bádání, formovala se na staroslavné Sorbonně odlišná škola, rovněž zaměřená na studium českých dějin. A právě jí musíme v rámci této předmluvy věnovat náležitou pozornost. Victor-Lucien Tapié bude asi většině čtenářů mnohem méně povědomý než Ernest Denis. Z českého pohledu se to dá pochopit. Dětila je celá jedna generace a role, jež společnost přisuzovala historikům, se mezitím změnila. Navíc šlo o osobnosti v mnohém protikladné. Tapié pocházel z relativně konzervativních oblastí západní Francie – z okolí Nantes – a jako katolíkoví mu byl cizí Denisův antiklerikalismus. Orientoval se k politickému středu, vyznával jiné duchovní a politické hodnoty než Denis. Victor-Lucien Tapié¹² (1900–1974) nikdy nezískal Denisovu politickou váhu, zato mu připadla výrazná úloha při obnově metod a cílů francouzské historické školy raného novověku. A pro nás je jistě důležité vědět, že nové impulsy a metodologické podněty vzešly ve Francii právě od badatele, jenž se po celý život specializoval na české dějiny 17. a 18. století, ale nebránil se ani pozoruhodným přesahům do středověku a hodnocení aktuálních událostí.

Victor-Lucien Tapié dostal příležitost projít vynikající školou. Krátce po vyhlášení samostatného Československa jej jako stážistu vyslali na Karlovu univerzitu, aby se naučil jazyk, navázal plodné kontakty a stal se všestranně

11) Antoine Marès přednesl na toto téma koncem roku 2009 podnětnou přednášku na kolokviu Paměť míst ve vile Lanna.

12) Viz heslo, jež sepsal Olivier Poncet, in: Christian Amalvi (ed.), *Dictionnaire biographique des historiens français et francophones*, Paris 2004, s. 298–299, dále viz Jean Leclant (ed.), *Le second siècle de l'Institut 1895–1995*, II, Paris 2001, s. 1346, a *Notices biographiques...*, Paris 1972, s. 224–234. Bibliografii jeho děl najde čtenář v závěru svazku *Etudes européennes. Mélanges offerts à Victor-Lucien Tapié*, Paris 1973, s. 21–30. V říjnu 2012 bylo Victoru-Lucienovi Tapiému věnováno kolokvium konané v Nantes. Sborník z kolokvia vyjde v Rennes a stane se podnětem nového bádání o této osobnosti.

kvalifikovaným odborníkem na české dějiny. První z jeho delších pobytů spadá do let 1920–1921, celoročně hostoval na pražské univerzitě ještě mezi lety 1933–1934, jinak k nám zajížděl velmi často – na přednášky, do knihoven a archivů, na setkání s četnými přáteli z řad českých historiků. Na prvním místě zde jmenujme Josefa Pekaře, kterému se cítil blízký lidsky i odborně a ke kterému po celý život choval hlubokou úctu.¹³ Tapié uměl po letech usilovného studia výborně česky, což mu otevřelo brány k poznání české historiografie z první ruky a hlavně k práci s prameny, jež zůstanou nepřístupné drtivé většině cizinců. Victora-Luciena Tapiého v mnohém ovlivnila Gollova škola, ale poctivě četl i ta díla české historické produkce, jež do ní nezapadala. Cílevědomě se snažil oprostit od apriorních soudů nacionalistické a politicky angažované historiografie 19. století, měl zvláštní pokoru vůči autentickým pramenům a dokázal je citlivě analyzovat.

Z pražského studia se zrodilo první větší dílo, jež Tapié publikoval, totiž jeho doktorská disertace *La politique étrangère de la France et le début de la guerre de Trente Ans* (Zahraníční politika Francie a začátek třicetileté války).¹⁴ Jedná se o přínosnou práci k jednomu z uzlových bodů diplomatických dějin 17. století. Victor-Lucien Tapié se zaměřil na období let 1616–1621, přičemž se pokusil rozkrýt složité diplomatické vztahy mezi Francií a územími v ířší na počátku třicetileté války. Především prokázal, že navzdory předpokladům mnoha historiků neexistovala ve Francii příkrá opozice mezi prošpanělskou zbožnou stranou a *dobrymi Francouzi*, kteří údajně zachovali věrnost mytické politice Jindřicha IV., založené na nepřátelství vůči Habsburkům. Už v tomto bodě výrazně přispěl ke studiu politických dějin Francie období vzestupu Richelieua k moci. Tapié ovšem také podrobně analyzoval složitou diplomatickou hru francouzské monarchie, která se především snažila udržet mír a zároveň zkřížit mocenské plány Španělska. Podporovala Ferdinanda Štýrského a na vzbouřené protestanty v Čechách pohlížela nevráživě, protože je pokládala za možné narušitele evropského míru, a obávala se tedy řetězových reakcí, jež mohly strhnout

13) Viz například nekrolog, který Tapié sepsal po Pekařově smrti pro *Revue française de Prague*, 1937.

14) Victor-Lucien Tapié, *La politique étrangère de la France et le début de la guerre de Trente Ans*, Paris 1934. Ve stejném roce vydal i další rozsáhlou práci, tematicky čerpající tentokrát z českých dějin pozdního středověku: *Une église tchèque au XVe siècle: l'Unité des Frères*, Paris 1934.

i francouzské hugenoty. Tapié položil důraz na pomoc, kterou Francie Ferdinandovi poskytla a jež podle něho svým dílem přispěla k výsledku české války. Pozornost věnoval také vývoji dobového veřejného mínění, což ve francouzské historiografii jeho doby nebylo tak běžné. Olivier Chaline na Tapiého výzkumy v mnohém navázal a některé teze jeho dnes již klasické monografie rozvinul v knize o bitvě na Bílé hoře, jež se právě dostává českým čtenářům do rukou.

Po únoru 1948 se Tapié jako uznávaný odborník na české dějiny ocitl ve složité situaci. Neváhal však věrně setrvat na svých principech a starých přátelstvích. Nový československý režim od počátku tvrdě kritizoval.¹⁵ Uzavřel si tím cesty k poctám oficiálních kruhů země, k níž cítil upřímnou náklonnost. Nepřestal však přemýšlet o českých dějinách. V souladu s tendencí poválečné historiografie se rozhodl zkoumat české země v rámci rozsáhlejšího středoevropského celku, a překonat tedy geografii národních hranic, v mnohém anachronickou. Dokázal dohlédnout za obzory povrchních dějin politiky a diplomacie, právem kritizovaných proudem *Annales*, a to hlavně v monografii, jež se dočkala velkého ohlasu u francouzských čtenářů: *Monarchie et peuples du Danube* (Monarchie a podunajské národy).¹⁶ Název knihy asi není nešťastnější, už proto, že Dunaj českými zeměmi neprotéká. Ale Tapié si za tímto geografickým označením stál, i když mnohým připadalo a připadá neadekvátní, nebo dokonce provokativní. Snažil se totiž všestranně prostudovat a posléze charakterizovat osobitou civilizaci, jež byla habsburské monarchii vlastní. Takto pojatá historie předpokládala důkladnou znalost děl historiků českých a slovenských, rakouských, maďarských i dalších. Tapié byl vskutku jedním z mála, kdo měl ve Francii tak rozsáhlé jazykové znalosti, že byl schopen přečíst vše, a uchovával si o historiografii středoevropských národů pozoruhodný přehled. I přes svůj odstup ke komunistickému režimu znal a citoval nejnovější československou historickou

15) Tato volba nebyla nijak samozřejmá, nejen vzhledem k atmosféře v Československu, ale také na francouzských univerzitách, kde měly komunistické ideje velkou prestiž a mnoho stoupců. Koncem života se Tapié odhodlal k citlivému hodnocení nedávných československých dějin v dlouhém komentáři k dílu Detlefa Brandese *Die Tschechen unter deutschem Protektorat* (I, München – Wien 1969), kde jeho úvahy vědomě překročily časovou hranici prvních protektorátních let a vyústily do zamyšlení o životě českého národa v průběhu 20. století (Victor-Lucien Tapié, *Le Protectorat de Bohême-Moravie sous l'occupation allemande 1939–1942* (à propos d'un livre récent), *Revue historique* 95 (sv. 245), 1971, s. 427–442).

16) Victor-Lucien Tapié, *Monarchie et peuples du Danube*, Paris 1969.

produkcí, pokládal také za samozřejmé seznámit se s hlavními sociálně-ekonomickými marxistickými postuláty.¹⁷ Obrovská erudice, opřená rovněž o znalost francouzských a obecněji západoevropských dějin raného novověku, mu umožnila definovat specifické rysy civilizace habsburské monarchie.

Právě díky důkladnému přemýšlení nad příbuzností a rozdílností před-revoluční Francie a habsburské monarchie vzniklo dílo, jež se stalo ve francouzské historiografii mezníkem. Jde o slavnou monografii *Baroque et classicisme*.¹⁸ Tapié byl vlastně mezi historiky jedním z průkopníků užívání termínu baroko v širším slova smyslu než úzce kunsthistorickém. Díky svůdnosti jeho analýz, známých ve Francii též mezi širšími čtenářskými vrstvami, se posléze tento termín rozšířil do té míry, že ho někteří autoři užívají poněkud svévolně. Nicméně právě specifické pojetí fenoménu baroka, přesahující úzce estetickou sféru, mu dovolilo vymezit, v čem vidí zvláštnosti civilizace habsburské monarchie přelomu 17. a 18. století. Protože tohoto neobyčejně vnímavého člověka upoutala krása barokních oltářů v Bretani, začal je jako historik důkladně studovat a našel styčné body jevů, jež znal ze střední Evropy, také ve Francii, ač tamní historikové nazývají tuto epochu „klasickou“.¹⁹

Z pokladnice bohaté bibliografie Victora-Luciena Tapiého bychom mohli ještě dlouho vyjímat drobné klenoty,²⁰ vrhající na dějiny českých zemí pohled z nezvyklého úhlu. Není zde k tomu prostor, i když asi právě tím by se nejlépe zmapovalo historiografické podhoubí, do kterého kniha

17) Právě on jako první ve Francii podtrhl význam Borise Poršněva – kterého mimochodem četl v ruském originále – v knize *La France de Louis XIII et Richelieu*, Paris 1952. Šlo o důležitý mezník, protože při diskusích nad Poršněvovými tezemi ve vztahu k francouzským revoltám zpochybnil Roland Mousnier, jeho kolega na Sorbonně, pojem sociální třídy aplikovaný na Francii 17. století. Tento historik také za pomoci konceptu *société d'ordres* osvobodil sociální dějiny od marxizujících interpretací, které do té doby převažovaly.

18) Victor-Lucien Tapié, *Baroque et classicisme*, Paris 1957.

19) Viz knihu, kterou publikoval teprve na konci vědecké kariéry: Victor-Lucien Tapié (spolupracovali Jean-Paul Le Flem a Annik Pardailhé-Galabrun), *Retables baroques de Bretagne et spiritualité du XVIIe siècle, étude sémiographique et religieuse*, Paris 1972.

20) Zatímco monografie *L'Europe de Marie-Thérèse: du baroque aux Lumières*, Paris 1973 (český překlad Marie Terezie a Evropa, Praha 1997) je dobře známa, příliš často se zapomíná na jeho práce o Châteaubriandovi (pocházel ze stejného regionu a patřil k velkým odborníkům na jeho život a dílo), o třicetileté válce, o Francii doby Jindřicha IV., o barokních oltářích v jednotlivých francouzských krajích (monografie určitě nejvýraznější, pokud jde o neotřelost metod) atd. Poznamenejme ještě, že z přednáškového pobytu v Latinské Americe za války výtěžil *Histoire de l'Amérique latine au XIXe siècle*, Paris 1945.

Oliviera Chalina zapouští hluboké kořeny. Význam Victora-Luciena Tapiého se ve francouzské historiografii navíc ani zdaleka neomezil na jeho spisy. Na Sorbonně v letech před květnovými událostmi roku 1968 platil za jednu z nepopíratelných autorit. Muselo jít o fascinující osobnost, na kterou se nezapomíná. Profesor středověkých dějin Bernard Guenée, který od stipendijního pobytu na Karlově univerzitě roku 1948 nikdy neztratil zájem o české dějiny, krátce před smrtí vyprávěl, jak se vždy těšil na Tapiého přednášky. Odcházel z nich skoro dojatý a pokaždé litoval, že mu únorový zvrát zhatil studentský záměr specializovat se na dějiny českých zemí za vlády Lucemburků. A zcela nedávno se starší pán, vysoký činitel v oblasti finančnictví, s námi podělil o vzpomínky na obhajoby doktorských prací, jež profesor Tapié vedl. Vždy v sobotu ráno spěchal ze strohých sálů Státní administrativní školy do Latinské čtvrti k monumentální budově Sorbonny. Právě tam, v neorokokovém sále Louise Liarda, přezdobeném zlacením a dřevořezbami, byl velký profesor ve svém živlu. Vždy oblečený s vybranou elegancí, v drahé košili, s perlou v kravatě, s bohatou kšticí vlasů. Na všechny působil jako oduševnělý a výmluvný *maestro*, oslňující až neuvěřitelnými znalostmi. Jako kouzelným proutkem dokázal prý přenést posluchače od břehů Seiny až do komnat českých barokních zámků nebo do zákoutí jejich parků.²¹

Roku 1970 odešel Tapié do důchodu, na Sorbonně však dodnes zanechal nesmazatelnou stopu. Samozřejmě že nebyl ve svém oboru úplně osamocen, zároveň tam působil jako učitel například Roland Mousnier, autor bezesporu přínosných prací.²² Přejdeme však ke druhé osobnosti, bez níž nelze pochopit Chalinyovy práce obecně a knihu o Bílé hoře zvláště. Jde o profesora Jeana Bérengera (narozen 1934), který na univerzitu Paris IV-Sorbonne přešel roku 1990 z univerzity ve Štrasburku. Na první pohled se mohli Tapié a Bérenger jevit jako historikové protichůdní. Jejich pedagogické působení dělilo dvacet let. Ještě větší kontrast spočíval v jejich temperamentu. Ti

21) Viz pasáž, kterou mu věnoval François Bluche ve svých vzpomínkách (*Le grenier à sel*, Paris 1991, s. 162–3). Stejně vyznívá nekrolog sepsaný Pierrem Chaunu (*Revue historique* 99, sv. 253, 1975, s. 273–274).

22) Roland Mousnier, *L'assassinat d'Henri IV: 14 mai 1610*, Paris 1964, týž, *Les institutions de la France sous la Monarchie Absolue*, I–II, Paris 1974. Knížka věnovaná Mousnierovi je osobně zaujatá a nenapřlňuje slibný název: Eric van der Schueren, *Petit mémoire pour servir à l'histoire sociale dans la France d'Ancien Régime: essai critique sur l'œuvre de Roland Mousnier*, Fasano – Brindisi – Scheren – Paris 1998.

z českých historiků, kteří se s profesorem Bérengerem setkali u příležitosti kongresů a kolokvií nebo jen za jeho častých pobytů na našich univerzitách, si to určitě uvědomují sami. Znájí jeho usměvavou laskavost a mimořádnou úctu k pramenům, jež se snaží co nejcitlivěji interpretovat.

Jean Bérenger navíc vnesl do francouzského bádání o habsburské monarchii raného novověku téma, jež tu doposud stálo na samém okraji zájmu: vojenské dějiny. Začal se jim výrazněji věnovat v 70. letech minulého století, kdy tato specializace připadala mnohým ve Francii zaprášená, ne-li přímo mrtvá a hodná leda laických milovníků kostýmovaných rekonstrukcí dávných bojů a historického šermu. Nezapomeňme, že dějiny událostí obecně a velkých bitev zvláště byly doslova a do písmene černou ovčí první i druhé generace proudu *Annales*.

Posledních třicet let přineslo i v této oblasti posun tak výrazný, že dnes představují dějiny válek jeden ze základních směrů současné francouzské historiografie středověku a raného novověku. Obnovení či rozšíření zdánlivě staromilské domény našlo právě na „staré a dobré“ Sorbonně příznivé prostředí. Spolu s Bérengerem tam působila osobitá medievistická škola v čele s Philippem Contaminem,²³ který pro oblast vojenských dějin vychoval řadu nástupců. Právě v odbornících na raný novověk našli tehdy historikové středověku rovnocenné partnery pro spolupráci nad problémy nahlížené v dlouhodobější perspektivě. Vedle Jeana Bérengera se ostatně na téže instituci uplatnila ještě neopominutelná osobnost Andrého Corvisiera.²⁴

V doktorské disertaci,²⁵ zaměřené na finance v habsburské monarchii za vlády Leopolda I., položil Jean Bérenger důraz na jeden ze základních

23) Čeští medievisté dobře znají profesora Philippa Contamina (nar. 1932), jenž působil v letech 1989–2000 na Sorbonně (Paris IV) a který se u nás zúčastnil řady kolokvií i přednáškových pobytů na Ústavu českých dějin FF UK. Je mimo jiné autorem slavné monografie *Guerre, Etat et société à la fin du Moyen âge: études sur les armées des rois de France, 1337–1494*, Paris 1972, a celé série podnětných studií o stoleté válce, o šlechtě a vojenství středověké epochy.

24) André Corvisier (nar. 1918), odborník na válku v epoše raného novověku (*L'Armée française: de la fin du XVIIe au ministère de Choiseul*, Paris 1964), je znám hlavně biografií tak významné osobnosti, jakou byl Louvois (Paris 1983). Řídil rovněž autorský kolektiv díla *Histoire militaire de la France, I–IV*, Paris 1992. Nedávno vydal zajímavou studii o vojenských světcích *Les saints militaires* (Paris 2006).

25) Jean Bérenger, *Finances et absolutisme autrichien dans la seconde moitié du XVIIe siècle*, Paris 1975.

problémů tohoto soustátí v 17. století. Většina tehdejších států sice znala přechodná období, kdy v pokladně chyběly peníze, ale v habsburské monarchii šlo o permanentní problém. Leopold dokázal být Ludvíkovi XIV. celkem úspěšným rivalem, ačkoli měl k dispozici mnohem menší finanční částky než francouzský král.

Každý historik ví, že zamýšlení nad státními financemi dovede badatele mimo jiné k problematice armády. Vždyť právě na války se v této době spotřebovalo nejvíc peněz. A Leopold řešil finanční nároky armády a zajišťoval její operace v Uhrách a na Rýně, aniž by měl k dispozici daň zvanou *taille*, která francouzským Bourbonům přinášela celkem pravidelné příjmy.

Význam Bérengerovy práce nespočívá jen ve vytríbeném stylu, ale především v základní otázce: jaký byl skutečný charakter Leopoldovy moci? Dá se opravdu v případě habsburské monarchie 17. století mluvit o absolutismu?²⁶ Otázka financí dovoluje autorovi rozkrýt realitu habsburské monarchie: jedná se o moc sněmů, nemající období v království Ludvíka XIV., a to ani tam, kde si, jako v Bretani, provinční stavy uchovaly, nebo dokonce znovu získaly vliv.

Tázání ohledně financování ozbrojených konfliktů přirozeně historika vede k válce jako takové. Jean Bérenger se proto obrátil ke studiu situace v Uhrách,²⁷ tedy na permanentním válečném poli tehdejší habsburské monarchie. Tento zájem vyústil mimo jiné do edice stížností uherských zemských sněmů, zvaných *Gravamina*.²⁸ V pozadí jeho výzkumů se stále rýsuje dvojjediný problém povahy monarchické moci a financování války. Intenzivní francouzské bádání o válce v raném novověku, představované mj. právě Bérengerem, navázalo na objevné práce Geoffreyho Parkera²⁹ a na diskuse o „vojenské revoluci“,³⁰ podnícené zvláště plukovníkem Jeanem

26) Tato zásadní otázka byla předmětem kolokvia, z něhož nedávno vyšel sborník: Petr Maťa – Thomas Winkelbauer (ed.), *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*, Stuttgart 2006.

27) Právě Uhrám věnoval Bérenger největší část svého díla (*Parlement et vie parlementaire en Hongrie, 1608–1918*, spoluautor Charles Kecskeméti, Paris 2005; nejnověji dokončil monumentální dílo *La Hongrie des Habsbourg, I (1526–1790)*, Rennes 2010). Naopak díky Olivieru Chalinovi se do popředí pozornosti dostávají dějiny českých zemí.

28) Jean Bérenger – Ország Gyűlés, *Les Gravamina: remontrances des Diètes de Hongrie de 1655 à 1681, recherches sur le fondement du droit d'Etat au XVIIe siècle*, Paris 1973.

29) Geoffrey Parker, *The Army of Flanders and the Spanish Road 1567–1659: The Logistics of Spanish Victory and Defeat in the Low Countries' Wars*, Cambridge – London 1972.

30) Geoffrey Parker, *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West*,